

СУБ'ЄКТ ТА СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЮРИДИЧНОГО СКЛАДУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ (ПРОСТУПКУ) ЗА БУЛІНГ (ЦЬКУВАННЯ)

SUBJECT AND SUBJECTIVE SIDE OF THE LEGAL STRUCTURE OF AN ADMINISTRATIVE OFFENSE (MISDEMEANOR) FOR BULLYING (HARASSMENT)

Приходько М.В.,
ад'юнкт кафедри публічного управління та адміністрування
Національна академія внутрішніх справ

Незважаючи на розповсюдженість та значимість проблеми булінгу (цькування) в освітньому середовищі, в Україні й досі проведено невелику кількість досліджень з юридичного аналізу цієї теми, зокрема й юридичного складу адміністративного правопорушення. Метою публікації є висвітлення та характеристика суб'єктивних елементів складу адміністративного правопорушення (проступку) у сфері протидії булінгу (цькуванню) в Україні. На підставі загальнонаукових методів пізнання (емпіричного аналізу, синтезу, системного аналізу, конкретизації, індукції та дедукції) визначено правову категорію суб'єкту адміністративного правопорушення (проступку) у цілому та запропоновано авторську дефініцію суб'єкту адміністративного правопорушення за булінг (цькування), яку запропоновано трактувати як фізичну осудну особу, яка вчинила протиправні діяння у вигляді булінгу (цькування), за які передбачена адміністративна відповідальність. Зазначено, що суб'єкт адміністративного правопорушення за булінг (цькування) характеризується не тільки загальними ознаками (вік та осудність), а ще й спеціальними (ті, які вказують на особливе положення суб'єктів). Виокремлено спеціальний суб'єкт з особливими ознаками адміністративного правопорушення за булінг (цькування), яким запропоновано вважати малолітню та неповнолітню особу. Проаналізовано суб'єктивну сторону адміністративного правопорушення за булінг (цькування), яка характеризується умисною формою вини, коли учасник освітнього процесу усвідомлює протиправний характер свого діяння, передбачає його шкідливі наслідки і бажає їх або свідомо допускає настання цих наслідків. Зазначено, що мета і мотив вчинення адміністративного правопорушення (проступку), є факультативними ознаками, й при характеристиці булінгу (цькування) вони не виступають конструктивними ознаками складу правопорушення (проступку).

Ключові слова: цькування, суб'єктивні елементи, юридичний склад, малолітній, неповнолітній.

Despite the prevalence and significance of the problem of bullying in the educational environment, a small amount of research has been conducted in Ukraine on legal analysis of this topic, including the legal structure of administrative offenses. The purpose of the publication is to highlight and characterize the subjective elements of the administrative offense (misdemeanor) in the field of combating bullying (harassment) in Ukraine. On the basis of general scientific methods of cognition (empirical analysis, synthesis, system analysis, concretization, induction and deduction) the legal category of the subject of administrative offense (misdemeanor) as a whole is defined and the author's definition of the subject of administrative offense for bullying is proposed. To understand a natural sane person who has committed illegal acts in the form of bullying (harassment) and for which administrative liability is provided. It is noted that the subject of an administrative offense for bullying (harassment) is characterized not only by general features (age and sanity), but also special (those that indicate the special position of the subjects). A special entity with special features of an administrative offense for bullying (harassment) has been singled out, which is proposed to be considered a minor and a minor. The subjective side of an administrative offense for bullying (harassment) is analyzed, which is characterized by an intentional form of guilt, when a participant in the educational process realizes the illegal nature of his action, anticipates its harmful consequences and desires them or knowingly allows these consequences. The purpose and motive of committing an administrative offense (misdemeanor) are optional features, and in the characterization of bullying (harassment) they do not act as constructive features of the offense (misdemeanor).

Key words: harassment, subjective elements, legal structure, minor.

Вступ. На сьогодні в Україні залишається критичною проблема систематичного фізичного та (або) психологічного, економічного, сексуального насильства в освітньому середовищі, так званий булінг (цькування). Тисячі дітей щороку стикаються з цією проблемою та потребують психологічної та юридичної допомоги. Зважаючи на невтішну динаміку «розповсюдження» булінгу (цькування), Україна зробила рішучий крок у боротьбі з нею, запровадивши адміністративну відповідальність. 19.01.2019 вступив силу закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», де на законодавчому рівні закріплено поняття булінгу (цькування) та відповідальність за нього.

Проте з юридичної точки зору проблему цькування ґрунтовно не досліджували; окремі напрацювання належать І.Г. Бухтіяровій, І.С. Дрок, Г.В. Коваль, Н.В. Крусір, О.Ф. Мельничуку, Т.В. Миронюку, М.В. Морузі, О.Г. Стрельченко та деяким іншим науковцям.

Мета дослідження полягає у висвітленні та характеристиці суб'єктивних елементів складу адміністративного правопорушення (проступку) у сфері протидії булінгу (цькуванню) в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж аналізувати суб'єктивні елементи складу адміністративного правопорушення у сфері протидії булінгу (цькуванню), пропонуємо розглянути правову категорію «складу адміністративного правопорушення» загалом.

Так, О.В. Скригулець звертає увагу, що «склад адміністративного правопорушення – це сукупність встановлених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, що характеризують діяння як адміністративний проступок» [1, с. 234].

Ю.С. Назар надає визначення складу адміністративного правопорушення «як сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак, наявність яких дає підставу кваліфікувати певну дію чи бездіяльність як адміністративне правопорушення» та виділяє елементами складу адміністративного правопорушення: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону [2, с. 303].

Отже, у доктринальних джерелах структура складу адміністративного правопорушення представлена як об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Тому вважаємо за доцільне у межах нашого дослідження охарактеризувати суб'єктивні елементи юридичного складу адміністративного правопорушення за булінг (цькування), а саме суб'єкт та суб'єктивну сторону.

У теорії адміністративного права наявний плюралізм думок стосовно суб'єкту адміністративного правопорушення (проступку).

Так, О.В. Белікова зазначає, що суб'єктами адміністративного правопорушення визнаються фізичні й юридичні особи, що мають здатність і фактичну можливість нести юридичну відповідальність за вчинене протиправне діяння [3, с. 23].

М.В. Новицька стверджує, що суб'єктами адміністративного правопорушення за змістом статей 12, 14-2, 14-3, 20 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) можуть бути деліктоздатні фізичні особи (що досягли віку 16 років, осудні, а у певних випадках наділені відповідними службовими повноваженнями або мають спеціальний статус) і юридичні особи, які вчинили певні правопорушення [4, с. 56].

Л.О. Кожура суб'єктом адміністративного проступку як елемента складу правопорушення називає особу, яка скоїла адміністративний проступок і яку на підставі чинного законодавства можна притягнути до адміністративної відповідальності [5, с. 66].

З огляду на думки вчених, можна вважати, що суб'єктом адміністративного правопорушення (проступку) за булінг (цькування) є фізична осудна особа, яка вчинила протиправні діяння у вигляді булінгу (цькування) і за яке передбачена адміністративна відповідальність.

Слід зазначити, що в теорії адміністративного права загальноприйнятою є позиція поділу ознак, які характеризують суб'єктів на загальні та спеціальні. До загальних належать вік та осудність, а до спеціальних ті, які вказують на особливе положення суб'єктів [6, с. 64].

Адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку (ст. 12 КУпАП). Що стосується поняття осудності, то слід зазначити, що воно не закріплене в КУпАП, а є діаметрально протилежним поняттю неосудності – «...не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану» (ст. 20 КУпАП). Таким чином, юридичним критерієм осудності є здатність особи усвідомлювати та керувати своїми діями.

Варто зауважити, що суб'єкт адміністративного правопорушення (проступку), передбаченого ст. 173-4 КУпАП характеризується не тільки загальними ознаками, а й спеціальними.

Так, з диспозиції ст. 173-4 КУпАП випливає, що суб'єктом булінгу (цькування) є особи, наділені специфічним статусом – учасники освітнього процесу, у тому числі малолітні та неповнолітні особи. Отже, мова йде про спеціальний суб'єкт булінгу (цькування).

Відповідно до ст. 52 Закону України «Про освіту» учасниками освітнього процесу є здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти [7]. Згідно з п. 8 ч. 1 вказаного вище закону, здобувачами освіти є «вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти».

Варто зауважити на тому, що вищевказані особи можуть виступати як суб'єкти вчинення булінгу (цькування) відносно малолітніх та (або) неповнолітніх, так і потерпілими від дій останніх.

Окрім цього, слід зазначити, що малолітнього та неповнолітнього можна вважати спеціальним суб'єктом з особливими ознаками, за наявності яких наступають правові наслідки (застосовуються заходи впливу, передбачені ст. 24-1 КУпАП або ст. 173-4 КУпАП).

Визначивши особливості суб'єкта адміністративного правопорушення (проступку) за булінг (цькування) пропонуємо розглянути наступний елемент складу правопорушення (проступку) – суб'єктивну сторону – сукупність ознак, які характеризують психічне ставлення суб'єкта до вчиненого діяння та його наслідків [6, с. 66].

До таких ознак вчені-адміністративісти В.К. Колпаков, О.В. Стрельченко, О.В. Белікова уналежують обов'язкові та факультативні ознаки. Так, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення (проступку) є вина, а до факультативних належать мотив і мета [6, с. 67, 8, с. 142, 3, с. 26].

Розглянемо більш детально ці ознаки, характеризуючи суб'єктивну сторону булінгу (цькування).

Основною обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення (проступку), передбаченого ст. 173-4 КУпАП є вина, яка може виражатися як у формі умислу, так і необережності.

Слід зазначити, що у диспозиції ст. 173-4 КУпАП прямо не передбачено форми вини, проте безперечно булінг (цькування) вчиняється умисно. Ст. 10 КУпАП визначено, що «адміністративне правопорушення визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків» [9]. Таким чином, існує два види умислу прямиї – особа усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх настання та непрямиї – особа усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки та свідомо допускала настання цих наслідків.

Зважаючи на те, що булінг (цькування) має формально-матеріальний склад, то визначення виду умислу має значення у випадку характеристики діяння з матеріальним складом, а вчинення булінгу (цькування) без настання шкідливих наслідків (формальний склад) вважається закінченим з моменту вчинення небезпечних діянь (повторно, систематично).

Мета і мотив вчинення адміністративного правопорушення (проступку), як вже зазначалося є факультативними ознаками, й при характеристиці булінгу вони не виступають конструктивними ознаками складу правопорушення (проступку). Хоча мета булінгу певною мірою розкрита у п. 3-1 ч. 1 Закону України «Про освіту»: «є заподіяння психічної та (або) фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та (або) спричинення соціальної ізоляції потерпілого» [7].

Таким чином, суб'єктивна сторона булінгу (цькування) характеризується умисною формою вини, коли учасник освітнього процесу усвідомлює протиправний характер свого діяння передбачає його шкідливі наслідки і бажав їх або свідомо допускає настання цих наслідків.

Висновки. Отже, проблема булінгу в освітньому середовищі потребує уважного ставлення та поглиблення знань науковців, задля ефективної протидії цьому суспільно – негативному явищу. Підкреслимо, що суб'єкт адміністративного правопорушення (проступку) у сфері протидії булінгу (цькування) характеризується загальними та спеціальними ознаками, а суб'єктивна сторона – умисною формою вини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скригулець О.В. Склад адміністративних правопорушень у будівництві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 2. 2011. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsv/02_2011/11sovpub.pdf (дата звернення: 27 вересня 2021 р.)
2. Назар Ю.С. Склад адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 164-12 КУпАП «Порушення бюджетного законодавства». URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:YSzPANgftwEJ:www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgibis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/Nzlbup_2011_7_76.pdf+&cd=13&hl=ru&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: 25 вересня 2021 р.)
3. Белікова О.В. Юридичний склад адміністративного правопорушення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2013. № 3 (41). С. 22–28.

4. Новицька М.В. Класифікаційний аналіз видів адміністративних правопорушень за ступенем суспільної небезпеки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 195 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page//dis/07_2020/Novytska.pdf (дата звернення: 26 вересня 2021 р.)
5. Кожура Л.О. Юридичний аналіз суб'єкту та суб'єктивної сторони складу адміністративних правопорушень, що порушують право на охорону здоров'я осіб з інвалідністю. *Юридичний науковий електронний журнал* № 2, том 2/2020 С. 29-31 URL :http://www.lsej.org.ua/2-2_2020/9.pdf (дата звернення: 27 вересня 2021 р.)
6. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність (адміністративно – деліктне право) : навч. посібник. Київ, 2008. 256 с.
7. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Голос України*. 2017. № 178–179.
8. Стрельченко О.Г. Специфіка проступку як складової частини адміністративного делікту. *Право і суспільство*. № 3. 2012 URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/3_2012/29.pdf (дата звернення: 1 вересня 2021 р.)
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст.1122.